

Lausunto hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yliopistolain ja ammattikorkeakoululain väliaikaisesta muuttamisesta (HE 93/2026)

Esityksessä esitetään, että ensimmäisen toisen asteen tutkinnon 1.12.2025-31.7.2028 suorittaneille 29-vuotiaille, jotka ovat osallistuneet korkeakoulujen yhteishakuun, mutta eivät ole saaneet tai vastaanottaneet opiskelupaikkaa, myönnettäisiin opintoseteli, jonka avulla he voivat maksuttomasti suorittaa enintään 30 opintoviikon laajuiset korkeakouluopinnot joko yliopistoissa tai ammattikorkeakoulussa.

Lain tavoitteena on ”nopeuttaa ja sujuvoittaa toiselta asteelta valmistuvien nuorten siirtymistä korkeakoulutukseen tarjoamalla maksuton mahdollisuus tutustua korkeakoulujen eri koulutusaloihin ja suorittaa avoimen korkeakoulun opintoja”. Lakiesityksen mukaan siinä myös ”pyritään vahvistamaan nuorten kiinnittymistä korkeakoulutuspolulle sekä vähentämään jatko-opintoihin hakeutumiseen ja koulutusalan valintaan liittyvää epävarmuutta ja kuormitusta”. Tavoitteet yhdistävät nuorten henkilökohtaisen tukemisen väestön koulutustason nousuun. Se myös liittyy aina ajankohtaiseen keskusteluun nuorten siirtymistä koulutusjärjestelmän askelmalta toiselle.

Esityksen perusteluissa kuvataan, että tavoitteena on vähentää nuorten kokemia paineita sekä lisätä heidän mahdollisuuksiaan tutustua koulutuksen sisältöihin. Nuorten paineiden vähentäminen on perusteltua uusimman tutkimustiedon valossa. Siirtymät työhön ja koulutukseen ovat suurimpia paineita aiheuttavien tekijöiden joukossa.

Nuorisobarometrin 2025 mukaan 70 prosenttia 15-29 -vuotiaista nuorista koki paineita työnsaannista, 55 prosenttia hyvältä näyttämisestä ja 53 prosenttia koulutuksen saamisesta. (Happonen & Lainen 2026, 31.) Nuoret ovat myös säilyttäneet koulutususkon. Lisäksi moni nuori haluaisi suorittaa tohtorin tutkinnon (12 %), ammattikorkeakoulututkinnon (22 %) tai muun yliopistotutkinnon kuin tohtorin tutkinnon (47 %) (Sama, 58). Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että nuorten kuulemisessa opintoseteliä koskien sen käyttöön suhtaudutaan huomattavan myönteisesti.

Valtion nuorisoneuvoston Nuorisobarometrista johdettujen politiikkasuositusten mukaan on luotava ”yhdessä toiveikas ja kestävä tulevaisuus, jossa paineet eivät ole liian raskaita kantaa”. Lisäksi, opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa toiminut nuorten tulevaisuususkoa pohtiva asiantuntijaryhmä esitti tulkinnan, jonka mukaan nuorten tulevaisuususkon heikkenemisen taustalla on kehityskulku, johon vaikuttavat neljä isoa trendiä. Yksi näistä on nuorten lisääntyvät paineet, joihin vaikuttaa yksilöä vastuuttava nuorisopolitiikan tekemisen tapa.

Yllä kuvattuihin tuloksiin verraten lakiesityksen lähtökohtaa voi pitää kannatettavana. Se voi onnistuessaan vähentää tutkintokeskeisyydestä aiheutuvia paineita. Se myös toimii

nuorisopoliittisena signaalina siitä, että suomalainen yhteiskunta on kiinnostunut nuorten koulutuspoluista ja haluaa tukea niitä myös taloudellisesti. Esityksen mukainen avointen korkeakouluopintojen maksuttomuus on omiaan helpottamaan paineita, sillä se mahdollistaa itselle sopivien kokeilujen tekemisen. Voi olettaa, että uudistuksen yhtenä myönteisenä seurauksena voi olla, että nuorten on mahdollista tutustua eri koulutusaloihin ja tätä kautta opintotieteilin rahoitetut voi auttaa nuoria hahmottamaan, mitkä olisivat heille itsellään mieluisimmat alat. Opinnot voidaan myös hyväksilukea mahdollisiin tuleviin opintoihin.

Kiitettävää on myös se, että nuorten elämäntilanteet on huomioitu esimerkiksi myös suhteessa työttömyysturvaan. Esityksessä on huomioitu myös opiskelu työn ohessa.

Uudistuksen tavoitteena on nostaa väestön koulutustasoa. Näin uudistuksen yksi keskeinen onnistumisen edellytys on, että sen myötä sellaiset nuoret, jotka eivät muuten pääsisi tai hakeutuisi koulutukseen, hakevat nykyistä kattavammin hakemaan korkeakoulutukseen.

Koulutussosiologiassa on tutkittu koulutuksen periytymistä käyttäen käsitettä pysyvä epätasa-arvo (persistent inequality). Tällä viitataan siihen, että nuorten taustat ovat huomattavasti määrittäneet ja määrittelevät edelleen koulutuspolulla etenemistä huolimatta pyrkimyksistä luoda mahdollisuuksien tasa-arvoa. Laura Heiskalan vuoden 2024 julkaiseman väitöskirjan rekistereihin perustuvan tutkimusasetelman mukaan korkeasti koulutettujen vanhempien lapset hakeutuvat todennäköisemmin korkeakouluun. Tämän lakiesityksen kannalta tärkeä havainto on, että matalamman koulutuksen perheistä tulevilla lapsilla on suurempi todennäköisyys jättää hakeminen, mikäli korkeakoulun ovat eivät aukene ensimmäisellä hakukerralla. (Heiskala 2026.) On syytä arvioida, miten hyvin tämän lakiesityksen tuovat mahdollisuudet muuttavat pysyvän epätasa-arvon tilannetta.

Mallissa on poistettu yksi avointen korkeakouluopintojen mahdollinen este eli maksullisuus. Tätä voi tervehtiä ilolla. Oletukset mallin toimivuudesta joillekin nuorille ovat oikeutettuja. Sen voi nähdä konkreettisenä yhdenvertaisuustoimena, joskin sen vaikutus riippuu siitä, millaisia nuoria setelikokeilu todella tavoittaa. Olennainen kysymys mallin onnistumisen kannalta on, missä määrin se onnistuu poistamaan olemassa olevia esteitä koulutukseen hakeutumiselle. Tähän onnistumiseen vaikuttaa se, missä määrin mallin avulla onnistumaan rikkomaan sitä jatkuvan oppimisen ongelmaa, että koulutukseen hakeutuvat todennäköisemmin ihmiset, jotka muutoinkin ovat aktiivisia koulutuksessa. Kyse on siis siitä, miten hyvin onnistutaan aktivoimaan ihmisiä, jotka muutoin eivät hakisi toimintoihin.

Pidän esityksen onnistumisen yhtenä ehtona varmistaa, että eri taustaisilla nuorilla on riittävät ohjausresurssit, joiden avulla he pystyvät hakeutumaan avoimen korkeakouluopintojen piiriin. On huomioitava, että ohjausta tarvitaan paitsi opintojen aikana, myös sitä ennen. Esityksessä on huomioitu hyvin ohjauksen tarve opintotieteilin mahdollistamien korkeakouluopintojen aikana. Tavoitteiden toteutumisen kannalta olennaisena pidän sitä, että nuorille suunnatut valmennus- ja ohjausresurssit pystyvät

ohjaamaan heitä avoimen korkeakouluopintojen pariin. Tämä laajentaa ohjauksen tarvetta myös koulutuksen ulkopuolisille kentille. Onkin seurattava, miten vahvemman tuen tarpeessa olevat nuoret (esimerkiksi mielenterveys-, oppimis- tai elämäntilannehaasteet) saavat riittävää ohjausta. Enemmän tukea tarvitsevien nuorten näkökulmasta pelkkä ”mahdollisuus opintoihin” ei riitä, vaan tarvitaan ennakoivaa, nuoren tarpeisiin vastaavaa ja saavutettavaa ohjausta.

Lisäksi voidaan huomauttaa, että esityksessä tunnistettu ohjausresurssien tasalaatuisuutta koskeva tavoite on määritelty aikaraameihin nähden kunnianhimoisesti. ”On tärkeää, että ohjauksen ratkaisut eivät merkittävästi eriytyisi eri korkeakoulujen ja paikkakuntien välillä, jotta nuoret olisivat ohjauksen osalta samanarvoisessa asemassa. Tämä edellyttää korkeakoulujen keskinäistä yhteistyötä.”

Esityksessä korostetaan opintosetelin merkitystä kokeiluna, esimerkiksi todeten, että on hyödyllistä ”saada kokeilun kautta tuloksia, joita voidaan hyödyntää myöhemmin laajamittaisemmin”. Tämä edellyttää huolellista arviointiasetelmaa. Tämä on lakiesityksen mukaan korostunut myös aiemmissa lausunnoissa.

Lakiesityksen mukaan kokeilusta toteutetaan ”erillinen vaikutusarviointi, jonka suorittaa myöhemmin valittava ulkopuolinen arvioijataho”. Nuorisotutkimuksen näkökulmasta voidaan korostaa, että arviointi edellyttää ainakin kahden tasoista tarkastelua. Yhtäältä on seurattava pitkäkestoisesti, onko uudistuksella toivottuja väestötason vaikutuksia (aiempaa useampi pääsee korkeakouluopintoihin). Tämän seuraaminen on tutkimusteknisesti helppoa, sillä esityksessä on määritelty selkeä tavoite eli korkeakouluihin hakeminen viimeistään vuoden 2028 aikana.

Tärkeää on myös arvioida, millaisten nuorten kohdalla mahdolliset hyödyt toteutuvat. Koulutuspolkuja ohjaavat hyvin dokumentoidut sosiaaliset, vaikuttavat taustatekijät (kuten vanhempien koulutustaso ja luokka-asema, kielitaito, asuinpaikka) ovat huomattavan pysyviä ja tulevat erittäin todennäköisesti vaikuttamaan lakiesityksen tavoitteisiin. Lisäksi tulisi tarkastella, millaisia selittäviä mekanismeja näillä tuloksilla on – esimerkiksi ohjauksen laadun, asuinpaikan palveluiden ja muiden nuorten toimintaan vaikuttavien toimintojen kannalta. Näin voidaan arvioida, keitä tehty ratkaisu palvelee ja ketkä tarvitsevat lisätukea koulutuspolullaan. Toisena näkökulmana tulisi selvittää, mikä merkitys kokeilulla on nuorten kokemuksille. Nuorten paineita voidaan tutkia vain keskittymällä nuoriin. Tämä tieto auttaisi myös taustoittamaan tulevia koulutuspoliittisia ratkaisuja.

Yksittäisenä kokeiluna hanke on kannatettava. Voi ehkä huomauttaa, että koulutuspolitiikassa se on tervetullut liike suuntaan, joka korostaa jatkuvaa oppimista pelkkään tutkintoon keskittyvien toimien sijaan. Jo John Deweyn *Democracy and Education* -teoksessa todetaan, että koulutuspolitiikan yksi keskeisiä kysymyksiä on luoda ajan haasteisiin vastaava ratkaisu tutkintoon johtavan (formaalin) koulutuksen ja tutkintoon johtamattoman (non-formaalin koulutuksen välillä). Se kytkeytyy suomalaisen

koulutuspolitiikan keskeisiin koulutuspoliittisiin lähtökohtiin, kuten maksuttomuuteen ja nuorten valintojen tukemiseen. Lopuksi on korostettava, että lainvalmistelun erittäin kireä aikataulu tuskin palvelee kenenkään etua huolimatta siitä, että kokeilua voi pitää nuorisopoliittisesti myönteisenä. Pasi Sahlbergin koulutuspoliittinen periaate 'to rush it is to ruin it', jonka voisi suomentaa alkusoinnun säilyttäen kiire on kirous, ei toteudu uudistuksessa. Toivottavaa onkin, että ripeällä aikataululla toteutettu uudistus arvioidaan luotettavasti tavalla, joka mahdollistaa kokeilun tulosten hyödyntämisen koulutuspolitiikassa tulevina vuosina.

Oulussa 26.5.

Tomi Kiilakoski, dosentti, vastaava tutkija, Nuorisotutkimusseura